

Piłatowicz, Józef

"Zeszyty Historyczne Politechniki Warszawskiej" 1996-1999

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 44/3-4, 195-204

1999

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.



„Zeszyty Historyczne Politechniki Warszawskiej” 1996–1999.

- Z. 1. *Politechnika w Powstaniu Warszawskim w pięćdziesiątą rocznicę (1944–1994)*, Warszawa 1996, 130 s., ind. nazwisk, ilustr.
- Z. 2. *Geneza Wydziału Inżynierii Materiałowej Politechniki Warszawskiej 1898–1970*. Opracował prof. dr hab. inż. Eugeniusz T y r k i e l . Warszawa 1996, 210 s., ilustr.
- Z. 3. *Historia Wydziału Elektrycznego Politechniki Warszawskiej 1965–1995*. Opracował dr inż. Andrzej S t a n i s z e w s k i . Warszawa 1997, 156 s., ind. nazwisk, ilustr.
- Z. 4. *Historia Wydziału Samochodów i Maszyn Roboczych Politechniki Warszawskiej. Geneza i historia Instytutu Pojazdów*. Opracował prof. zw. dr hab. inż. Zbigniew J a ś k i e w i c z . Warszawa 1998, 160 s., ilustr.
- Z. 5. *Historia Wydziału Samochodów i Maszyn Roboczych Politechniki Warszawskiej. Historia Instytutu Podstaw Budowy Maszyn 1970–1996*. Opracował prof. zw. dr hab. inż. Zbigniew O s i Ń s k i . Warszawa 1999, 109 s., ilustr.

Politechnika Warszawska (PW), największa uczelnia techniczna w Polsce, nie posiada syntetycznego opracowania, zawierającego całość jej dziejów. Nagromadziło się natomiast sporo publikacji cząstkowych, koncentrujących się na poszczególnych fragmentach historii uczelni. Najstarsze opracowanie dotyczy Szkoły Przygotowawczej do Instytutu Politechnicznego (1826–1831)¹, która zapoczątkowała dzieje cywilnego wyższego szkolnictwa technicznego w Warszawie. Wkrótce od opublikowania pracy Rodkiewicza minie równo stulecie i czas najwyższy, aby szkole tej poświęcić nowoczesną monografię.

Najstabiliej znamy dzieje Warszawskiego Instytutu Politechnicznego im. cara Mikołaja II (WIP) funkcjonującego w latach 1898–1905 i 1908–1915. Żaden z historyków nie podjął się olbrzymiego trudu przebrnięcia przez obszerne rosyjskie materiały archiwalne, w dużej części rękopisy, znajdujące się w zespole WIP przechowywanym w Archiwum Państwowym m.st. Warszawy. Uzupełniają je wielotomowe sprawozdania i spisy studentów tej uczelni. Jedyne aktywność polityczna młodzieży WIP znalazła szerszy oddźwięk we wspomnieniach i artykule poświęconym głównie słynnemu, styczniowemu (1905 r.) wiecowi studentów, w wyniku którego uczelnię zamknięto do 1908 r.²

Sporo wiemy o funkcjonowaniu uczelni w okresie międzywojennym na podstawie ksiąg pamiątkowych, zwłaszcza pierwszej obejmującej lata 1915–1925, i opracowania poświęconego profesorom PW. Omówiono w nim strukturę demograficzną, pochodzenie terytorialne i społeczne profesorów, ukończone szkoły i uczelnie, doświadczenia młodości, źródła rekrutacji profesorów, zwłaszcza w pierwszych latach istnienia uczelni, kariery naukowe, aktywność polityczną, życie codzienne i zainteresowania profesorów³.

Najwięcej trudności napotykają badania okresu wojny i okupacji. Poszukiwań szczyptych i rozproszonych materiałów archiwalnych nikt dotychczas nie podjął się. Skoncentrowano się natomiast na gromadzeniu wspomnień profesorów i studentów. Pracownia Historyczna Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej w latach 1978–1984 zgromadziła 157 nagrań i nadesłanych tekstów, w sumie około 2200 stron maszynopisu, a wybór z nich wydano w 1990 r. Spore zainteresowanie budzi przebieg walk podczas powstania warszawskiego na terenie i w okolicach PW⁴.

Po II wojnie światowej dokumentowano najnowsze dzieje PW dziesięciolecia-
mi, kolejnymi księgami pamiątkowymi⁵. Ale tylko do połowy lat siedemdziesią-
tych, ponieważ od tego momentu nie ukazała się żadna zbiorcza księga
pamiątkowa. Koncepcja pierwszej księgi, obejmującej lata 1945–1955, odbiega
wyraźnie od dwu pozostałych. Bardzo marginalnie potraktowano dorobek uczelni
w okresie międzywojennym, eksponując osiągnięcia w Polsce Ludowej, kolejno
poszczególnych wydziałów. Natomiast w dwu pozostałych szeroko omówiono
działalność Szkoły Przygotowawczej do Instytutu Politechnicznego i funkcyjono-
wanie PW w latach międzywojennych, przy czym te ostatnie potraktowano,
zwłaszcza w księdze obejmującej lata 1915–1965, nazbyt krytycznie w konwencji
charakterystycznej dla epoki lat sześćdziesiątych. Skrótkowo omówiono WIP.
W księdze z 1965 r. zaprezentowano ujęcie problemowe, omawiając kolejno takie
zagadnienia, jak: rozwój uczelni, organizacja pracy naukowej, finansowanie bada-
nia, laboratoria, wydawnictwa, biblioteka, nauczanie, studenci, organizacje spo-
łeczne, gmachy. Księgę obejmującą lata 1826–1976 wyraźnie podzielono na dwie
części. Pierwsza obejmowała historię i ogólne problemy rozwoju uczelni, a w dru-
giej zrekapitulowano dorobek poszczególnych grup wydziałów.

Następna grupa publikacji obejmuje wydziały i katedry. Pojawiły się one na
początku lat sześćdziesiątych, a spiętrzenie nastąpiło w związku z pięćdziesiątą
rocznicą powstania PW. Jedno z pierwszych dotyczyło Wydziału Komunikacji
i Katedry Miernictwa⁶. W latach 1965–1968 ukazały się trzy obszerne opracowa-
nia, w których omówiono pięćdziesięcioletni dorobek Wydziału Architektury,
wydziałów mechanicznych i inżynierskich⁷. Druga fala zainteresowania się
historią wydziałów nastąpiła w latach osiemdziesiątych, wówczas powstały zarysy
dziejów wydziałów: Inżynierii Lądowej, Elektrycznego, Elektroniki, Mechaniki
Precyzyjnej⁸.

Integralną częścią historii PW jest historia szkoły Wawelberga i Rotwanda⁹.
Publikacje dotyczące tej szkoły to głównie powielaczowe broszury wydane z oka-
zji kolejnych zjazdów absolwentów oraz teksty o charakterze wspomnieniowym¹⁰.
Początkowy okres funkcjonowania szkoły dokumentuje praca T. Eytnera i źródło-
wy artykuł R. Jakubowa¹¹.

Poczesne miejsce wśród publikacji zajmuje biografistyka. Od połowy lat pięćdziesiątych ukazują się biografie profesorów uczelni, najpierw w formie odbitek z czasopism, a następnie samoistnych publikacji powielaczowych¹². Z okazji 150 rocznicy założenia Szkoły Przygotowawczej do Instytutu Politechnicznego ukazały się biogramy wszystkich rektorów uczelni warszawskiej, od Kajetana Garbińskiego począwszy¹³. Istotną rolę odegrała Pracownia Historyczna Biblioteki Głównej PW, której pracownicy i współpracownicy opracowali i wydali w formie jednokartkowego druku przeszło 100 biogramów profesorów PW¹⁴. Wiele biogramów profesorów PW ukazało się w *Polskim Słowniku Biograficznym* i *Słowniku Biograficznym Techników Polskich*. Natomiast rzadkością są książki poświęcone życiu i działalności poszczególnych profesorów. Jedynie kilku spośród nich doczekało się obszernych, naukowych opracowań, a to: Karol Jankowski, Feliks Kucharzewski, Henryk Mierzejewski, Wojciech Świętosławski i Tadeusz Tołwiński¹⁵. Można do tej grupy dołączyć biografię Romana Rybarskiego, który przez pewien okres czasu wykładał ekonomię na PW¹⁶. Odmienny, popularny charakter ma książka poświęcona S. Bryle, zaś prace o Wacławie Iwanowskim i Ignacym Mościckim koncentrują się niemal wyłącznie na ich działalności politycznej¹⁷.

W pracach biograficznych nieocenione wprost usługi oddają bibliografie publikacji pracowników PW, chociaż niestety nie obejmują one pełnego dorobku naukowego, zwłaszcza bibliografia dotycząca okresu 1915–1965¹⁸.

Kilkuletnia przerwa w publikacjach poświęconych dziejom PW zakończyła się w połowie lat dziewięćdziesiątych, kiedy to uruchomiono wydawanie „Zeszytów Historycznych PW”. W latach 1996–1999 ukazało się łącznie 5 zeszytów, których redaktorem naukowym jest Maria Królikowska.

Pierwszy poświęcono powstaniu warszawskiemu. Zgromadzono w nim wspomnienia o przebiegu walk powstańczych w rejonie PW oraz wspomnienia późniejszych profesorów PW, uczestników powstania w innych rejonach Warszawy. Wspomnienia powyższe uzupełniono artykułami dotyczącymi techniki uzbrojenia w powstaniu warszawskim¹⁹, wzbogacone ciekawymi zdjęciami i rysunkami, konspiracyjnego Biura Badań Technicznych (przedruk), warszawskich budowli w czasie walk powstańczych. Uzupełniają powyższe teksty: gawęda Barbary Wachowicz o Tadeuszu Zawadzkim i członkach Batalionu »Zośka« oraz listy żołnierzy 3 Batalionu Pancernego – VI Zgrupowania AK Obwodu Śródmieście «Golski» oraz pracowników i studentów PW biorących udział w powstaniu warszawskim w różnych rejonach Warszawy i jej okolicach. Wszystkie opublikowane artykuły stanowią jedynie przyczynki, swego rodzaju rekonesans w interesujące zagadnienia okupacji i powstania warszawskiego. Szersze i wnikliwe omówienie tych problemów wymaga żmudnych kwerend archiwalnych, prasowych

i ewentualnego zbierania relacji. Okupacyjne dzieje PW czekają w dalszym ciągu na swego autora.

Wszystkie opracowania, oczywiście oprócz pierwszego dotyczącego powstania warszawskiego, mają podobną strukturę treściową. Obejmują podstawowe zagadnienia dla całej uczelni lub jej jednostek, a więc: strukturę organizacyjną, kadre naukową i wykonywane przez nią zadania dydaktyczne oraz naukowe. Największy walor tych opracowań zawiera się w ukazaniu dorobku naukowego omawianych wydziałów i instytutów. Autorzy byli przez wiele lat pracownikami lub kierownikami tych jednostek i znakomicie orientują się w zakresie prowadzonych badań, którymi wielokrotnie kierowali, i ich rezultatów. Na przykład prof. Zbigniew Osiński kierował Instytutem Podstaw Budowy Maszyn w latach 1970–1996, a jego opracowanie dotyczy właśnie tego okresu, czyli powstawania instytutu i dorobku naukowego poszczególnych zespołów badawczych. Natomiast różnego rodzaju wykazy, np. składy osobowe, bibliografię publikacji pracowników umieścił w części załącznikowej, która objętościowo stanowi połowę pracy. Dzięki temu stała się ona przejrzysta, a narracja zwięzła.

Znaczne zastrzeżenia budzi warsztat historyczny autorów. Sprawa jest jasna w przypadku prof. Z. Osińskiego, kierował on omawianym instytutem i, jak można sądzić, jest w posiadaniu różnego rodzaju materiałów jego dotyczących, ale nigdzie tego nie zasygnalizowano. A z pewnością na podstawie 6 ogólnie znanych pozycji bibliograficznych nie można napisać tak szczegółowego opracowania. W wielkim kłopotcie znajdzie się zatem osoba, która będzie chciała poszerzyć wiedzę na temat Instytutu Podstaw Budowy Maszyn i przejrzeć materiały, którymi dysponował autor opracowania. Najkorzystniej pod tym względem przedstawia się praca Andrzeja Staniszewskiego, dotycząca Wydziału Elektrycznego, który skrupulatnie podał z jakich materiałów korzystał i prawie w każdym przypadku, gdzie one znajdują się, jeśli nie zostały opublikowane.

Niekiedy, nawet we fragmentach dotyczących odległych historycznie wydarzeń, autorzy nie powołują się na żadne źródła i opracowania. Na przykład J. Brodacki w artykule o technice uzbrojenia w powstaniu warszawskim nie powołał się na żadne opracowanie. Z tekstu wynika, że autor korzystał zapewne głównie z książki K. Satory²⁰. Autorzy (Z. Jaśkiewicz i E. Tyrkiel) często cytują międzywojenne wydawnictwa politechniczne, np. *Plan wykładów i skład osobowy*, ale nie ma ich w bibliografii. Nie można poprzestać na tak ogólnikowej informacji, jaką zaproponował E. Tyrkiel: „Przytoczone tu informacje o faktach oraz cytaty pochodzą z dokumentów znajdujących się w Archiwum Politechniki Warszawskiej” (s. 113). Z kontekstu można sądzić, że chodzi o teczkę osobową profesora Karola Wesołowskiego, ale być może chodzi o akta rektoratu. W rezultacie, gdyby

ktoś chciał przeczytać te akta, musiałby stracić wiele czasu na poszukiwania, albowiem Archiwum PW dysponuje znacznym zasobem materiałów.

Podobnie u Z.Jaśkiewicza, cytata na s.23 nie został opatrzony przypisem i wobec tego nie wiemy, gdzie mamy poszukiwać sprawozdania prof. Jerzego Bukowskiego, czy w Archiwum PW, rektoracie, zbiorach J.Bukowskiego, czy u autora tekstu. Tenże autor jest niekonsekwentny w cytowaniu biogramów, raz podaje ich autorów w przypisie (s.13,16), ale już tego nie czyni w biogramie Edwarda Habicha (s.56–58) i innych. Jeśli autor nie powołuje się na żadne źródła, to powstaje pytanie, czy sam opracował te obszerne biogramy, a jeśli tak, to z jakich korzystał materiałów? Skądinąd łatwo stwierdzić, że autor skrupulatnie i wiernie korzystał z 6 zeszytu *Słownika Biograficznego Techników Polskich*.

Autorzy (Z.Jaśkiewicz i E.Tyrkiel) nawiązujący w swoich opracowaniach do historii mieli problemy z dotarciem do źródeł. Poszukiwania jednak ograniczyli tylko do PW. Jaśkiewicz stwierdził: „Prawdopodobnie prowadzili oni [wykładowcy rosyjscy – J.P.] wykłady z zakresu kotłów parowych, maszyn parowych i parowozów (być może w formie stanowiącej zaczątki specjalności kolejowej), ale w PW nie zachowały się żadne materiały dotyczące programu zajęć lub nazwisk wykładowców omawianych przedmiotów” (s.8). W identycznym tonie wypowiada się Tyrkiel: „Niestety nie przechowały się w Politechnice materiały, z których wynikałoby, jaki był program wykładów z metalurgii oraz ćwiczeń w Laboratorium Metalurgicznym prowadzonych przez prof. M.Zieglera” (s.17). Oczywiście, materiały te są tyle tylko, że nie znajdują się na PW, ale w zespole Warszawskiego Instytutu Politechnicznego im. cara Mikołaja II, udostępnianym w Archiwum Państwowym m.st. Warszawy. Na ich podstawie można stwierdzić, że maszyny i kotły parowe wykładał A.J.Kasmin oraz ustalić programy poszczególnych przedmiotów²¹.

Dwaj wspomniani autorzy zaprezentowali diametralnie odmienny stosunek do tradycji. Tyrkiel włącza słusznie do tradycji PW rosyjski WIP, co więcej weryfikuje pojawiającą się tezę o niskim poziomie naukowym uczelni. Omówiona szeroko kariera i dokonania naukowe prof. Michała Zieglera wskazuje, że w WIP wykładali uczeni o formacie europejskim, mający ścisłe kontakty z nauką zachodnioeuropejską. Natomiast wątpliwości ma Jaśkiewicz stwierdzając: „Zadania (tzn. odszukania «korzeni» Instytutu Pojazdów) nie ułatwia również wątpliwość, od kiedy należy liczyć powstanie Politechniki Warszawskiej: czy od utworzenia Szkoły Przygotowawczej do Instytutu Politechnicznego w 1826 r. (jak to przyjmowano w okresie propagandy sukcesu w PRL), czy od powstania wymienionego wcześniej Instytutu Politechnicznego w 1898 r., czy też – co wydaje mi się najbardziej uzasadnione – od utworzenia PW wyłącznie z polskimi wykładowcami i polskim językiem wykładowym w 1915 r.” (s.8). Jak sądzę, nie chodzi tu o datę powstania PW, bo w tej materii data 1915 r. jest oczywista, ale do jakiej przeszłości

można nawiązywać omawiając jej dzieje. Czy zaczynać narrację od 1915 r., czy też od 1826 r. i włączyć rosyjski WIP? W tym względzie podzielam pogląd Tyrkiela, który włączył w dziedzictwo naukowe PW dokonania Zieglera. Wskutek skomplikowanych dziejów politycznych ziem polskich, wiele uczelni polskich znalazło się w podobnej sytuacji. Na przykład dotyczy to również Politechniki Lwowskiej, w której, jeszcze jako Akademii Technicznej, językiem wykładowym w latach 1844–1871 był język niemiecki²². Czy wobec tego dzieje Politechniki Lwowskiej należy zaczynać od lat siedemdziesiątych XIX wieku? Z pewnością nie i do tego przychylają się autorzy kolejnych opracowań o Politechnice Lwowskiej, rozpoczynając narrację od 1844 r.²³

Zupełnym nieporozumieniem jest włączenie Szkoły Przygotowawczej do Instytutu Politechnicznego w nurt propagandy sukcesu PRL w latach siedemdziesiątych. Po pierwsze, książka nawiązująca do dziejów tej szkoły została bardzo ostrożnie zatytułowana *150 lat wyższego szkolnictwa technicznego w Warszawie 1826–1976*, a prof. Józef Miąso dowiódł, że szkoła przy końcu swego krótkiego istnienia osiągnęła poziom wyższej uczelni technicznej. Po drugie, jeśli przyjąć tezę o propagandzie sukcesu, to datę jej trzeba przesunąć na 1904 r., kiedy A.J.Rodkiewicz ogłosił swoją pracę *Pierwsza politechnika polska 1825–1831*. I po trzecie, dlaczego musimy zawsze deprecjonować nasze polskie, autentyczne, nawet skromne sukcesy, a do nich można z pewnością zaliczyć uruchomienie Szkoły Przygotowawczej do Instytutu Politechnicznego.

Wszystkie prace (z. 2–5) są niemal pozbawione wątku politycznego. Jedynie dla Wydziału Elektrycznego podano nazwiska pierwszych sekretarzy oddziałowej organizacji Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w latach 1970–1973 oraz nieco informacji o działalności tej partii, związków zawodowych i organizacji młodzieżowych. Trochę jest o atmosferze politycznej w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych w pracy Z.Jaśkiewicza. Jest to zastanawiające, że tak wszechobecna partia miała tak znikomy wpływ na życie uczelniane, albo autorzy unikali tego problemu lub nie dysponowali odpowiednimi materiałami. Najbardziej zaskakuje jednak brak jakiegokolwiek wzmianki natury politycznej o najczarniejszym, stalinowskim okresie w dziejach PRL. Czyżby uczelnie były w tych czasach oazami wolności i swobód politycznych, a kadra naukowa nie dyskutowała, oficjalnie i prywatnie, na tematy polityczne? Są to oczywiście pytania retoryczne.

Na uwagę zasługuje fakt, że prof. E.Tyrkiel przywrócił PW postać prof. Jana Czochralskiego, któremu po II wojnie światowej bez żadnych podstaw zarzucono kolaborację z Niemcami i pozbawiono miejsca w społeczności akademickiej. Przez wiele lat powojennych milczano o jego wybitnych osiągnięciach naukowych.

Jak już zasygnalizowałem, autorzy koncentrują się na omawianiu działalności naukowej. Przytaczane wielostronicowe wykazy publikacji, doktoratów, habilitacji,

nagród i wyróżnień mogą imponować. Wiele z tych prac uzyskało uznanie nie tylko w kraju, ale również poza jego granicami. Autorzy akcentują ściśle związki uczelni z przemysłem, omawiając prace badawcze wykonane na zlecenie poszczególnych zakładów przemysłowych. Na podstawie tych prac można zorientować się, jak kluczową rolę odgrywa PW w polskich naukach technicznych. Wielu wychowanków PW zasiliło kadry naukowe uczelni technicznych w całej Polsce, a liczni ich pracownicy właśnie w PW zdobywali kolejne stopnie naukowe.

Ale są również zjawiska wielce niepokojące, np. znacząca liczba etatowych adiunktów bez perspektyw habilitacji, gwałtownie malejąca liczba starszych asystentów, asystentów i asystentów stażystów. W Instytucie Podstaw Budowy Maszyn w 1976 r. asystentów było 37, a w 1996 r. zaledwie 4. Za kilkanaście lat powstanie olbrzymia luka pokoleniowa wśród samodzielnych pracowników nauki. Potwierdza to malejąca liczba doktoratów. Na przykład na Wydziale Elektrycznym rekordowy był rok 1975, kiedy wypromowano 38 doktorów, a w 1990 r. zaledwie 9. Są to zjawiska charakterystyczne dla całej nauki polskiej, a wynikają one, generalnie rzecz ujmując, z pauperyzacji uczelni i pracowników naukowych.

Korzystanie z omawianych prac utrudnia brak indeksów nazwisk, zamieszczono go jedynie w zeszycie trzecim, poświęconym Wydziałowi Elektrycznemu. W pracach o tak wielkiej liczbie nazwisk indeks jest niezbędny, ułatwia nie tylko poszukiwania, ale także pozwala na szybką orientację w formach aktywności i ich skali danej osoby. Mam nadzieję, że w kolejnych zeszytach indeks nazwisk będzie obowiązkową i integralną ich częścią.

Opublikowane zeszyty potwierdzają zasadę, którą można zaobserwować od wielu lat. Zainteresowanie własną przeszłością przejawiają głównie Wydział Elektryczny i wydziały mechaniczne. A co z innymi wydziałami? Można mieć nadzieję, że dalsze zeszyty tego cyklicznego wydawnictwa będą poświęcone kolejnym wydziałom i na podstawie takiego kompletu opracowań powstanie synteza dziejów PW, zwłaszcza najnowszego okresu po II wojnie światowej. Oby.

Przypisy

¹ A.J. R o d k i e w i c z : *Pierwsza politechnika polska 1825–1831*, Kraków-Lwów 1904.

² *Wspomnienia byłych studentów Politechniki Warszawskiej z pierwszych lat jej istnienia (1898–1905)*. Warszawa 1935; J. P i ł a t o w i c z : *Młodość Warszawskiego Instytutu Politechnicznego w walce z caratem (1898–1905)*. „Rocznik Warszawski”, t. XX (1988) s.71–100.

³ *Politechnika Warszawska 1915–1925. Księga pamiątkowa*. Pod red. L. S t a n i e - w i c z a , Warszawa 1925; *Politechnika Warszawska 1915–1965*. Pod red. E. O l s z e w s k i e g o

. Warszawa 1965 – fragment poświęcony studentom wydano w oddzielnej broszurze, por. R. Łąkowski: *Politechnika Warszawska 1915–1965. Studenci*. Warszawa 1965; J. Piłatowicz: *Politechnika Warszawska w dwudziestoleciu międzywojennym*. „Rocznik Warszawski”, t. XXIII (1993) s. 109–139; J. Piłatowicz: *Profesorowie Politechniki Warszawskiej w dwudziestoleciu międzywojennym*. Warszawa 1999.

⁴ *Politechnika Warszawska 1939–1945. Wspomnienia pracowników i studentów*. Warszawa 1990; E. Bruliński: *3 Batalion Pancerny AK „Golski”*. Warszawa 1996; M. Królikowska: *VI Zgrupowanie AK Golski. III Batalion Pancerny*. Warszawa 1999.

⁵ *Dziesięciolecie Politechniki Warszawskiej w Polsce Ludowej 1945–1955*. Pod red. H. Śmigiełskiego. Warszawa 1956; *Politechnika Warszawska 1915–1965 ...; 150 lat wyższego szkolnictwa technicznego w Warszawie 1826–1976*. Pod red. E. Olszewskiego. Warszawa 1979.

⁶ *Wydział Komunikacji [Politechniki Warszawskiej] w latach 1949–1961*. Warszawa 1961; *Kronika pierwszej Katedry Miernictwa na PW 1830–1916–1961*. Zebrał i opracował S. Walczak. Warszawa 1961; *Katedra Teorii Maszyn i Mechanizmów [Politechniki Warszawskiej] w latach 1955–1965*. Warszawa 1966 – tylko pierwszą część tej pracy poświęcono historii katedry, druga, zdecydowanie większa, objętościowo, zawiera artykuły pracowników katedry. Są to publikacje powielaczowe, jak można sądzić podobne wydały inne wydziały lub katedry.

⁷ *50 lat wydziałów Inżynierii Budowlanej, Inżynierii Sanitarnej i Wodnej, Komunikacji, Geodezji i Kartografii PW 1915–1965. Materiały do historii*. Pod red. B. Kalabińskiego. Warszawa 1965; *Warszawska Szkoła Architektury 1915–1965. 50-lecie Wydziału Architektury PW*. Warszawa 1967; *50 lat wydziałów mechanicznych PW 1915–1965*. Warszawa 1968.

⁸ *Z dziejów Wydziału Inżynierii Lądowej PW w latach 1826–1970*. Pod red. Z. Kiełtińskiej i J. Mutermilcha. Warszawa 1983; *Zarys historii Wydziału Elektrycznego 1921–1981*. Pod red. Z. Grunwaldy. Warszawa 1983; *Historia i dorobek Wydziału Elektroniki PW 1977–1986*. Pod red. Cz. Rajskiego. Warszawa 1986; *Wydział Mechaniki Precyzyjnej [PW] 1962–1987. Historia i osiągnięcia*. Warszawa 1987.

⁹ Jest to nazwa potoczna, formalno-prawne zmieniały się następująco: Średnia Szkoła Techniczna M. Mittego (1895–1897), Średnia Szkoła Mechaniczno-Techniczna H. Wawelberga i S. Rotwanda (1897–1919), Państwowa Szkoła Budowy Maszyn i Elektrotechniki im. H. Wawelberga i S. Rotwanda (1919–1929), Państwowa Wyższa Szkoła Budowy Maszyn i Elektrotechniki im. H. Wawelberga i S. Rotwanda (1929–1939), Państwowa Wyższa Szkoła Budowy Maszyn i Elektrotechniki (1940–1941), w latach 1941–1944 nastąpił podział na dwie szkoły Państwową Szkołę Budowy Maszyn II stopnia i Państwową Szkołę Elektryczną; po zakończeniu wojny: Państwowa Wyższa Szkoła Budowy Maszyn i Elektrotechniki im. H. Wawelberga i S. Rotwanda (II–XII 1945), Szkoła Inżynierska im. Wawelberga i Rotwanda w Warszawie (XII 1945–1951).

¹⁰ Por. np. K. Kwiatkowski: *Historia Szkoły im. H. Wawelberga i S. Rotwanda w Warszawie*, Warszawa 1965; T. U. Szmigiel ska: *Szkoła Wawelberga i Rotwanda* (wydanie z okazji Zjazdu Wawelberczyków we wrześniu 1980 r.), Warszawa 1980; *To była wspaniała szkoła. Z dziejów Szkoły im. H. Wawelberga i S. Rotwanda w Warszawie (1895–1951). W stulecie założenia szkoły*, Warszawa 1995.

¹¹ T. Eytner: *Monografia Szkoły Mechaniczno-Technicznej H. Wawelberga i S. Rotwanda w Warszawie (1895–1907)*, Warszawa 1909; R. Jakubów: *Pierwsze dziesięciolecie szkoły technicznej Wawelberga i Rotwanda (1895–1905)*. „Rozprawy z Dziejów Oświaty” t. XXXIV (1991) s.75–91.

¹² Por. np. J. Bukowski: *Czesław Witoszyński*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 1956 nr 1 s.109–157; *Lech Niemojewski*, Warszawa 1962; *Stefan Bryła*, Warszawa 1963; *Edward Warchałowski*. Pod red. Cz. Kameli. Warszawa 1963.

¹³ *Rektorzy Politechniki 1826–1976*, Warszawa 1976.

¹⁴ B. Gadoński: *Prace badawcze Biblioteki Głównej PW nad dziejami wyższego szkolnictwa technicznego w Warszawie*. W: *Miejsce i rola biblioteki wyższej szkoły technicznej w pracach naukowo-badawczych i dydaktyczno-wychowawczych*, Warszawa 1978 s.89–93.

¹⁵ J. Roguska: *Karol Jankowski. Architekt warszawski początku XX wieku. Życie i twórczość*, Warszawa 1978; J. Piłatowicz: *Feliks Kucharzewski (1849–1935). Historyk techniki*, Warszawa 1998; J. Piłatowicz: *Henryk Mierzejewski (1881–1929). Działacz polityczny, inżynier, naukowiec, dydaktyk, założyciel i pierwszy prezes Stowarzyszenia Inżynierów Mechaników Polskich*, Warszawa 1996; S. ZamECKI: *Wkład Wojciecha Świątosławskiego (1881–1968) do chemii fizycznej*, Wrocław 1981; T. Kotaszewicz: *Tadeusz Totwiński 1887–1951. Życie i twórczość*, Warszawa 1992 (maszynopis pracy doktorskiej obronionej na Wydziale Architektury PW).

¹⁶ J. Waskan: *Koncepcje społeczno-polityczne Romana Rybarskiego*, Toruń 1991; J. Chodorowski: *Roman Rybarski (1887–1942). Z historii polskiej myśli ekonomicznej i prawnoustrojowej pierwszej połowy XX wieku*, Wrocław 1997.

¹⁷ J. Augustyn: *Stefan Bryła. Życie i dzieło*, Warszawa 1994; J. Turonek: *Wacław Iwanowski i odrodzenie Białorusi*, Warszawa 1992; S.M. Nowinowski: *Prezydent Ignacy Mościcki*, Warszawa 1994.

¹⁸ *Bibliografia publikacji pracowników Szkoły Przygotowawczej do Instytutu Politechnicznego w Warszawie. Bibliografia publikacji pracowników (Polaków) WIP*, Warszawa 1985; W. Jankowerny, M. Jasińska: *Bibliografia publikacji pracowników PW 1915–1965*, Warszawa 1972; *Bibliografia publikacji pracowników PW 1944–1974*, Cz. I–V, Warszawa 1975, 1977, 1978; *Bibliografia publikacji pracowników PW 1975–1978*, Cz. I–III, Warszawa 1981; *Bibliografia publikacji pracowników PW 1979–1980*, t. VII, cz. 1–3, Warszawa 1984; *Bibliografia publikacji pracowników PW 1981–1982*, Warszawa 1987; *Bibliografia publikacji pracowników PW 1983–1984*, Warszawa 1988; *Bibliografia publikacji pracowników PW 1985–1986*, Warszawa 1990. Od 1987 r. bibliografia znajduje się w rejestrze komputerowym.

¹⁹ Nie wiem, na jakiej podstawie J. Brodacki (s.42) przypisał konstrukcję pistoletów ViS i MORS tylko Piotrowi Wilniewiczowi. Obie konstrukcje były wspólnym dziełem Wilniewczyca i Jana Skrzypińskiego. Sam Wilniewicz tak relacjonuje powstanie nazwy ViS: „Nowo narodzonemu «dziecięciu» trzeba było nadać imię. Bawiąc się ołówkiem dyrektor Skrzypiński napisał: «Wilniewicz i Skrzypiński» i powiedział:

– Niech pan złoży pierwsze litery.

– «W i S»

– Podoba się panu nazwa?

– Chętnie ją przyjmuję.

Pierwsze egzemplarze pistoletu nazywały się więc «W i S» od nazwisk twórców. Dopiero kiedy pistolet został oficjalnie przyjęty na uzbrojenie wyraz «W i S» na życzenie Departamentu Uzbrojenia został zmieniony na «V i S», co po łacinie znaczy «Siła». Wojna i partyzantka spowodowały, że nazwa zaczęła oznaczać samą rzecz”. P. Wilniewicz: *ViS i MORS*, „Muzealnictwo Wojskowe” t. I (1959) s.324.

²⁰ K. Satora: *Produkcja uzbrojenia w polskim ruchu oporu 1939–1944*. Warszawa 1985.

²¹ Por. na ten temat: J. Piłatowicz: *Henryk Mierzejewski ...*, s.14–15. Dokładne programy przedmiotów znajdują się w zespole WIP, sygn. 6,109, 411, 412.

²² J. Piłatowicz: *Politechnika Lwowska w dwudziestoleciu międzywojennym*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 1991 nr 1 s. 26–29.

²³ Z. Popławski: *Dzieje Politechniki Lwowskiej 1844–1945*. Wrocław 1992; *Politechnika Lwowska 1844–1945*. Wrocław 1993.

Józef Piłatowicz
(Warszawa)

Noty recenzyjne

Tadeusz Brzeziński: *Polskie peregrynacje po dyplomy lekarskie (od Średniowiecza po odzyskanie niepodległości w 1918 r.)*. Warszawa 1999 Wydawnictwo Retro-Art.. Komitet Historii Nauki i Techniki PAN, 566 s.

Książka jest pierwszą próbą syntezy podjętego tematu i opiera się na pracach różnych autorów. Analizie poddano grupę 10 764 lekarzy, którzy uzyskali dyplomy lekarskie do 1918 r. Książkę uzupełnia tabelaryczny wykaz liczby dyplomów medycznych zdobytych przez Polaków na zagranicznych uczelniach z uwzględnieniem miejsca ich uzyskania i okresu historycznego. Dołączono do niej także indeks nazwisk występujących w tekście oraz obszerną, liczącą 346 stron (s. 151–497), bibliografię wykorzystanych prac i źródeł.